

Henryk Olszewski 2 I 1932–19 VIII 2021

W dniu 19 sierpnia 2021 r. zmarł Henryk Atanazy Olszewski, profesor nauk prawnych, emerytowany profesor zwyczajny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk, członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności, historyk ustroju i doktryn politycznych i prawnych, uczony rangi międzynarodowej, niezwykle zasłużony dla nauki i kultury polskiej.

Prof. Henryk Olszewski urodził się 2 stycznia 1932 r. w Świeciu. W 1954 r. ukończył studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie pod kierunkiem wybitnego historyka prawa polskiego Zdzisława Kaczmarczyka przygotował i obronił w 1959 r. pracę doktorską pt. *Ustrój polityczny Rzeczypospolitej w poglądach szlachty w latach 1697–1740*. Stopień doktora habilitowanego uzyskał na podstawie pracy pt. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii. Prawo – praktyka – teoria – programy*. Kolokwium habilitacyjne miało miejsce w 1966 r. na forum Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM. Tytuły naukowe profesora nadzwyczajnego oraz profesora zwyczajnego nadano mu w 1966 r. i 1986 r. Na Wydziale Prawa i Administracji UAM sprawował ważne funkcje kierownicze, a mianowicie: kierownika Katedry Historii Doktryn Politycznych i Prawnych (1966–2002), prodziekana (1968–1972) i dziekana (1975–1978). Od 1959 r. był członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Henryk Olszewski jest znany jako wybitny znawca historii ustroju i prawa polskiego, a w szczególności staropolskiego parlamentaryzmu. Warto przypomnieć, że badania historyczne nad dziejami parlamentaryzmu polskiego stanowią jedno z podstawowych zadań polskiej historiografii od zarania jej istnienia. Podejmowali je wszyscy najwybitniejsi polscy historycy ustroju w XIX i XX w. z Michałem Bobrzyńskim, Stanisławem Kutrzebą,

Konstantym Grzybowskiem na czele. Do badań nad dziejami staropolskiego parlamentaryzmu Henryk Olszewski wniósł bardzo istotny i trwały wkład. Jego monografia pt. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy* (Poznań 1966) stanowi do chwili obecnej najgruntowniejsze opracowanie instytucji polskiego sejmu i jego roli w mechanizmie ustrojowym Rzeczypospolitej Obojga Narodów drugiej połowy XVII i pierwszej połowy XVIII w. Uznano ją za „wzór integralnego spojrzenia w ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów”.

Staropolskiego sejmu dotyczy także wiele innych jego prac. Najważniejsze zostały zebrane i ogłoszone drukiem w obszernym dwutomowym dziele pt. *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. 1 i t. 2, Poznań 2002. W zbiorze tym wyróżniają się zwłaszcza prace o sejmie grodzieńskim z 1793 r. – ostatnim sejmie przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Dodajmy, że wiele swoich prac prof. Olszewski ogłaszał w językach obcych, przyczyniając się do upowszechnienia wiedzy o przeszłości ustrojowej dawnej Polski na forum nauki zagranicznej.

Drugą dyscypliną wiedzy, którą uprawiał z wielkim powodzeniem prof. Henryk Olszewski, jest historia doktryn politycznych i prawnych. Już w połowie lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku publikował prace z zakresu tej dyscypliny, jak rozprawę o poglądach na państwo i prawo Krzysztofa Opalińskiego (1957) czy monografię pt. *Doktryny prawno-ustrojowe czasów saskich (1697–1740)* (1961). Historię doktryn politycznych i prawnych traktował jako dziedzinę integrującą nauki humanistyczne i społeczne, która wymaga od badacza dogłębnej znajomości historii ustroju i prawa, a także dużej wiedzy filozoficznej, politycznej, socjologicznej, rozeznania w religioznawstwie i historii kultury.

Szczególnie duży wkład wniósł prof. Olszewski do badań nad niemieckim narodowym socjalizmem. W 1982 r. opublikował monografię pt. *Nauka historii w upadku. Historiografia i ideologia historyczna w imperialistycznych Niemczech*. Książka ta wzbudziła szerokie zainteresowanie środowisk naukowych w kraju i za granicą. Do tego samego nurtu badań należy też inna doniosła praca pt. *Zwischen Begaisterung und Widerstand. Deutsche Hochschullehrer und der Nationalsozialismus* (1990). Listę prac prof. Olszewskiego z zakresu historii doktryn polityczno-prawnych wzbogacają też obszerne biogramy, opublikowane w słowniku klasyków myśli politycznej, uczonych i polityków od Dantego po Martina Heideggera, a także przygotowane przez niego antologie prac wybitnych uczonych – Wenera Jochmanna, Klausa Zernacka i Jana Baszkiewicza.

Niewątpliwym osiągnięciem dużego formatu jest podręcznik akademicki *Historia doktryn politycznych i prawnych*, opracowany początkowo indywidualnie, a następnie wraz z prof. Marią Zmierzczak (UAM), a potem

z prof. Krystyną Chojnicką (UJ). Podręcznik ten służy od lat pokoleniom polskich studentów prawa i politologii. Jest ceniony dzięki niezwykłej przyszłości ujęcia i prostocie języka.

Wielką zasługą prof. H. Olszewskiego dla całego naukowego środowiska historyczno-prawnego było pełnienie przez niego od 1977 r. przez 37 lat funkcji redaktora naczelnego „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Chodzi o wydawany przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk oraz Wydział Prawa i Administracji UAM w Poznaniu periodyk naukowy, ukazujący się co roku w formie dwóch obszerniejszych zeszytów. Czasopismo to zostało założone w 1948 r. Pierwszym jego redaktorem naczelnym był zasłużony badacz przeszłości Tadeusz Wojciechowski. Jego dzieło kontynuował Michał Szczaniecki, a następnie Henryk Olszewski. Dzięki wielkiemu zaangażowaniu prof. Olszewskiego „Czasopismo Prawno-Historyczne” zyskało rangę międzynarodową. Na jego łamach publikowali swoje prace najwybitniejsi polscy i zagraniczni historycy prawa.

Prof. Henryk Olszewski czynnie uczestniczył w międzynarodowym ruchu naukowym. Należał do kilku międzynarodowych organizacji i towarzystw naukowych. Jako badacz dziejów staropolskiego sejmu angażował się zwłaszcza w działalność Międzynarodowej Komisji Historyków Parlamentaryzmu (Commission Internationale pour l’Histoire des Assemblées d’Etats et des Institutionss Parlementaires et Représentatives). Wyrazem uznania dla jego naukowych osiągnięć było wybranie go w 1998 r. na członka korespondenta Polskiej Akademii Nauk. W 2007 r. został członkiem rzeczywistym tej organizacji. W 1993 r. został wybrany na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności. Był też długoletnim prezesem kuratorium Instytutu Zachodniego im. Zygmunta Wojciechowskiego w Poznaniu. W latach 1997–2005 pełnił funkcję członka Centralnej Komisji do spraw Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych. Jako przewodniczący kierował także pracami Rady Naukowej Biblioteki Kórnickiej PAN.

Działalność prof. Olszewskiego jako badacza i organizatora nauki była doceniana zarówno w kraju, jak też za granicą. W 1967 r. otrzymał nagrodę Marszałka Sejmu w konkursie czasopisma „Państwo i Prawo” za najlepszą pracę habilitacyjną. Był także laureatem nagrody Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz wielokrotnie nagrody Rektora UAM. W 1999 r. obdarzony został godnością doktora honoris causa Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, a w 2010 r. doktorat h. c. przyznał mu Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zasługi naukowe i wieloletnia praca pedagogiczna były też podstawą wyróżnienia go orderami państwowymi: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), a także Krzyżem Komandorskim Polonia Restituta (2011). Za zasługi na polu dydaktyki

uniwersyteckiej przyznano mu Medal Komisji Edukacji Narodowej. Na liście odznaczeń figuruje również portugalski Krzyż Komandorski Orderu Infanta Henryka (1976). Znaczące wyróżnienia nadała mu również jego macierzysta uczelnia – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, jak w szczególności medal *Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis* oraz medal *Homini Vere Academico*. Prezydium PAN odznaczyło go medalem Oswalda Balzera za całokształt twórczości w zakresie historii ustroju Polski i stosunków polsko-niemieckich.

Odejście prof. Henryka Olszewskiego, wybitnego znawcy ustroju i kultury politycznej dawnej Polski, stanowi dla nauki polskiej i europejskiej niepowetowaną stratę.

Cześć jego pamięci!

Wacław Uruszczak